

YUNUS EMRE'DE İYİLİK VE HAYIR DUYGUSU

Dr.Müjgan CUNBUR

Türk dilinin büyük şairi Yunus Emre, hiç şüphesiz, edebiyatımızda gönüle ve sevgiye tanıdığı üstünlük, kazandırdığı değerle dikkati çeker. Bu bakımdan şiirlerinde duygu, düşünceden daha ağır basar. Ancak Yunus, gönül yanında akla da değer ve önem verir.

"Eger akıl başda ise gönül de ol tuşta ise

İkisi bir işde ise düşman bana kâr eylemez"

dediği beytinde akılla gönüllü yanyana getirdikten başka, akla bir öncelik tanımış gibi görünür ve akılla gönül bir işi birlikte yapınca hiçbir düşmanın insana zarar veremeyeceğini belirtir.

"N'idem ben bu gönül ile benüm ile bile durmaz

Ma'suk yüzün gördi meger öğütleyip öğüt almaz"

beytiyle başlayan şiiri gönlünden şikâyetlerle dolu olup bu durumdan kurtulmak için akıllı kimseleri, dolaşısıyla akli yardıma çağırır. Bu örneğe bakarak Yunus'un felsefesinde his kadar fikrin de yeri olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki Yunus, şiirlerinde düşünceye, gönül kapısından geçirerek, sevgi ve duygusuyla yumuşatarak yer verir; düşünce ve kavramları az çok duygudan örtülmüş bir kılıf içinde dile getirir.

Yunus'a has bu nitelik, iyilik ve hayır kavramı için de söz konusudur. Bu sebeple konuşmanın başlığına "**Yunus Emre'de iyilik ve hayır duygusu**" denilmiştir.

Yunus'un felsefesi daima iyiliğe, doğruluğa, güzelliğe, öncelikle de sevgiye yönelik olmuştur. Yunus bir mutasavvıf olarak bütün güzelliklerin ve iyiliklerin Tanrı'dan geldiği, sonunda da Tanrı'ya döneceği fikrini bütün şiirlerinde işler. Bu husus, iyilik kavramı için de söz konusudur. Yunus iyilik kavramını genellikle "**hayır**" bazen de "**ihşan**" kelimeleriyle ifade etmiştir:

Cümle âlemler üstine hayr u şerri sen yasadun

Hışm u rahmet havâledür kendü aslına katmağa

Teufik inâyet olmasa kim sebep eyleyübile

Her kandaysa kudret senün her işe el uzatmağa "(45/5-6)

beyitlerinde Yunus Cenab-ı Hakk'a hitaben bütün âlemler üstüne iyiliği ve kötülüğü, hayrı ve şerri sen kanun kıldın derken hayır ve şerrin Tanrı'dan geldiğine işaretle "**Hayrihi ve şerrihi min' Allahi tealâ**" kavlini hatırlatır. İkinci mısradaki bütün âlemleri kendi aslına katmak üzere şer için hışmın, hayır için de rahmetin gönderildiği bildirilmiştir. İkinci beyitte ise bütün bu işleri yapmak için Tanrı'nın kudret

elinin gerektiği, Tanrı'nın yardımı ve inayeti olmadan hayra ve şerre kimsenin sebep olamayacağı ifade edilmiştir.

Tasavvufun tecelli bahsinde herşeyin zıddıyla görüneceği açıklanır. Yunus Emre iyilik bahsinde ve bu kavramın gerçek değerini ortaya koyabilmek için çoğunlukla hayrı şer ile birlikte anar. Bir diğer beytinde de iyilik ve kötülüğün Hak'tan olduğunu dile getirir:

"Yunus bu sözleri kogıl kendüzinden elün yugıl

Senden ne gele bir digil çün Hak'dan ola hayr u şer" (280/2198)

derken kendisine bu sözleri bırakmasını, benliğinden sıyrılmasını, kendiliğinden birşey yapamayacağını, çünkü iyilik ve kötülüğün Hak'tan olduğunu öğütler.

İki ayrı şiirindeki iki beyitle aynı konu üzerinde duran Yunus benliğinden sıyrılıp, kendiliğini yok edip iyilik ve kötülüğü bırakanlar için ne cennetten beklenen birşey ne de cehennem korkusu olamayacağını, onların bütün korku ve isteklerden kurtulacağını belirtir:

"Beni benlikden kodı varluk defterin yudı

Hauf u reca göstermez Hayr u şer elden koyan" (245/1875)

ve

"Uçmakdan umusı yok tamudan korhusı yok

Kendüzin yavı kılıp hayr u şer elden koyan (246/1885)

der. Bununla birlikte dünyada insan için gerekli olan iyi ahlak ve iyi ameldir. Bu hususu "Evel bize vâcib budur iyü hulk u amel gerek" mısraında açıklar. Çünkü öbür âlemde iyinin kötünden ayrılması gerekmektedir ki bu konuda da Yunus:

"Gök perdelerin açalar İyü (yi) yavuzdan seçeler" (161/1083)

mısraını söylemiştir. İyi amel, iyi işi yapmak, hayır işlemektir. Yunus'a göre hayır işlemenin başında açların doyurulması gelir. Bin bir zahmetle kazandıklarını açları doyurmak için harcayanlardan Yunus "Şol kahr ile kazananlar güle güle yidürenler" diye söz eder ve onları Tanrı cemalini görmekle müjdeler. (329/2658)

Yunus'a göre Tanrı durağı gönül, dünyadaki en değerli, en yüce varlıktır. Onun için bir gönülün kazanılmasıyla bir açın doyurulması eşdeğerdedir. Bu hususu da:

"Bir gönül mü ele aldun ya bir aç mı doyurdun" (329/2659)

sorusuyla açıklamak istemiştir.

"Çalış kazan yı yidür. bir gönül ele getir

Yüz Kâbe'den yigrekdür bir gönül ziyaretı" (136/1019)

beytinde ise aynı bahse daha bir açıklık getirmiş, bir fakiri doyurup, bir kimsesizi arayıp gönülünü almanın yüz hacca bedel olduğunu söylerken de hayır işlemenin kazandıracığı sevaba dikkati çekmiştir. Bu dünyada yapılacak her hayırlı iş, öbür âlemde mutlaka karşılığını bulacaktır. Yardım severlere, iyilik yapanlara şu beyti açık bir müjdedir ve insanları hayır, hasenat yapmağa ne güzel bir teşviktir:

"Bir hastaya vardun ise bir içim su virdün ise

Yarın anda karşı gele Hak şarabın içmiş gibi" (124/843)

Bir şiirine dünyanın gelip geçiciliğine, insanın orada kısa bir süre konuk olarak kalabileceğine dikkati çeken şu beyitlerle başlar:

"Yavlak aceb geldi bana dünya içindi işbu hâl

Gice konuk olan kişi gine sabah göçer filhâl

Eger gerçek konuk isen aç gözün uyanık isen

Sen bu söze tanuk isen girü kalur mülk ile mal"

Gerçek konuk olduğunu biliyorsan uyan, gaflette kalma, gözünü aç, biriktirdiğin mal ve mülkün se-

nin ardında kalacaktır, bu söze de tanık ol diye öğüt verir. Daha sonraki beyitlerde insanlara iyilik yapma, hayır ve hasenatta bulunma yollarını gösterir:

"Malunı bire güler yir sen anda hisâbını vîr

Heman senün yir adım bir hısm u kavim eylerler kâl"

Kendün görürken yi yidür yokdur diyü itme özür

Bu dünyada hâsıl nedür hayr ile bazânı vîr al" (173/1167-1170

Biraz açıklamak gerekirse, "sen öbür dünyada burada bıraktığın mal ve mülkün hesabını verirken, bir takım kimseler senin malını yerler, halbuki senin bu dünyada bir adımlık yerin yani mezarın kalmıştır, hısım ve akrabaların onu da söz ederler. Onun için kendini bilip görürken yemene ve yedirmene bak, yok diye yakınma, hayır yap, dünya pazarını ver, bu dünyadan sevap mahsulünü al" der. Koca Yunus, çevresindekilere, kendisinden sonra geleceklere bu öğütleri düzûp koşar.

Bir şiirinde de ömür ipinin koptuğunu, yaptığı iyilik ve kötülüğün hesap defterine yazıldığını, yüzünün, bedeninin bozulduğunu belirterek, yeteri kadar hayır yapmadın geçen ömrü için yanıp yakılır:

"Hayrum şerrüm yazılısar, ömrüm ipti üzüliser

Sûret beden bozulusar ah n'ideyim ömrüm seni" (133/963)

Bazen hayırdan çok kötülük yapmayı sevdiği ve nefesine uyduğu için gönlünden de şikâyet edip

"Hayırdan şerri çok sever işlemeğe becid lver

Nefsinün dilegün kovar nefis ivine düşdi gönül" (175/1200)

der. Bir beytinde bu dünyaya aldanıp hayır işleyip ihşanda bulunmayı unutanları ikaz eder:

"İy dünyâyâ aldanan hayr ile ihşan kanı

Unutdun bu ahreti şefakat imân kanı" (110/632)

Sanki hayır ve ihşan kavramlarını şefkat duygusuyla sarıp iman giysisiyle bürür. Ahreti düşünüp hayır işlemeyi öğütlerken de insanların yapması gerekli hayrat ve hasenatı sorup arar.

Bir de hayır sahipleri hakkında söylediği beyitler vardır. Bu sözlerinin mücevher değerinde bulunmasıyla haklı olarak övünür:

Doğrı yola gıtdün ise er etegün tutdun ise

Bir hayır da itdün ise birine bindür az degül

Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar

Halka meta'ların satar yüklı geuherdür tuz degül" (180/1278-1279)

Bu konuda ileri geri konuşanlara, ilmiyle amel etmeyenlere Yunus'un söyledikleri oldukça ağırdır:

"İlm okımak hâsılı ibret almakdur ancak

Çün ibretde degülsin görmedin taş atarsın

Dört kitabın ma'nisin Mustafâ cem' eyledi

Anı unıtdun benzer şerh ile söz satarsın

Kılırsın rıya namaz yazuğın çok hayrın az

Dinle neye varur söz cehennemde yatarsın" (253/1995-1997)

Hayatta yeteri kadar iyilik yapmayanların sonlarının cehennem olduğunu söyler. Bir de devrindeki mürüvveti azalmış, yolunu şaşırılmış, yoksulu düşünmeyen beylerden şikâyetleri vardır. Bir mısraında:

"Gıtdi beğler mürveti binmişler birer atı" (288/2315)

derken bir başkasında:

Beğler azdı yolından bilmez yohsul hâlinden

Çıkdı rahmet gölinden nefis göline dalmışdur" (301/2497)

der. Ancak asıl mürtüvvet kapısının "**erenler kapısı**" olduğunu belirtmekten de geri kalmaz, sıdkile bu kapıya gelenlerin eli boş dönmeyeceğini söyler. Kulun mürtüvvet göstermesinde de, hayır işlemede de yine inayet yüce Tanrı'dan gelecektir. Kendisi bu inayete ermişlerdendir. Bir şiirinde Yüce Tanrı'nın inayetine nasıl mazhar olduğunu, Cenab-ı hakk'a karşı duyduğu aşkla nasıl iyiliği kötülükten ayırdığını, şer işlerden dönüp hayır işlemeğe yöneldiğini anlatır ve

"Hak'dan nazar oldu bana Hak kapusın açar oldum

Girdüm Hakk'un haznesine dürr ü geuher saçar oldum

Devlet tacı başa kondı ışk kadehün 'bana sundı

Susaduğumca ben dakı her dem anı içer oldum

Esrütdi ışka düşürdi ben ham idüm ışk bişürdi

Aklum başuma düşürdi hayrı şerden seçer oldum

Hayra döndi benüm işüm endişeden azad başum

Nefsün başın kesüben şer işlerden kaçar oldum" (209/1632-1635)

derken Hakk'ın mürtüvvet ve inayetiyle devlet tacının başına konduğunu, aşk kadehinin sunulduğunu, ondan içip sarhoş olduğunu, hamken piştiğini, aklını başına toplayıp iyiliği kötülükten ayırt eder olduğunu, işlerinin düzelip hayra döndüğünü, kötü düşünceden kurtulup nefsin başını kestiğini ve kötü işlerden kaçtığını açıklar. Hayır bahsinde de nefsin yok edilmesi konusuna temasla zamanın azaldığını eğlenilmemesi gerektiğine işaret eden Yunus:

"Her kim nefşüne kalursa müslüman değül ölürse

Hayr itsün benden bilürse eğlenmen zaman gerekmez" (343/2777)

der. Bu arada kendisine de hayır işleriyle meşgul olması için öğüt vermekten geri kalmaz ve gönlüne şöyle hitap eder:

"Yunus anlayı var hâlün şuna uğrayısar yolun

Bunda elün irer iken hayr işlere düşgil gönül" (176/1207)

Yunus'a göre hayırlı mal, hayırlı işlere sarf edilen maldır. Bir şiirinin başlarında hayırlı malı şu beyitlerle anlatır:

"Bir imaret göster bana kim sonı viran olmaya

Kazana gör sen ol malı kim senden girü kalmaya

Dökülüp kalısar malun ayruklar ala helâlün

Senden girü kalan malun sana bil assı olmaya

Ol malun ki Halil'ündür hayırlara yilter seni

Ol malun ki Karûn'undur ıssı hiç rahat bulmaya " (56-57/164-166)

İnsan için kendini hayırlara, hayrat yapmaya iletcek, yöneltecek mal gereklidir. Hayra sarfedilme-dikten sonra Karun kadar malı da olsa bu dünyada rahat bulması imkânsızdır.

"İndük Rum'ı kışladuk çok hayr u şer işledük

Uş bahar geldi yirne göçtük elhamdülillah" (98/473)

derken Anadolu'ya gelişi, orayı bir kışlak olarak kullanılışı, orada yapılan iyi ve kötü işleri anlatır. Yunus'un yaşadığı yıllar Anadolu'da Türk vakıf medeniyetinin ilk yüzyıllarıdır. Yunus bu medeniyetin eserle-

rinden:

"Mescidde medresede çok ibadet eyledüm

İşk odına yanuban andan hâsıla geldüm" (213/1689)

diye bahseder. Bir mısraında:

"Bir dem varur mescidlere yüz sürer anda yerlere"

diyerek vakıf mescidlerden, bu kuruluşlarda görevli müderrislerden, imam ve müezzinlerden söz eder, hattâ:

"Müezzinlik bizüm oldı imam oldum uyan gelsün" (242/1838)

diyerek müminleri kendi yoluna çağırır. Yine vakıf eserlerinden imareti daha çok bayındırlık karşılığı ile kullanır.

"Ol yüce saraylar yapan dünya sevüp dinin koyan

Ahır baykuş öter anda imâret yapan neylesün" (263/2145)

derken yapılan eserlerin bir gün gelip yıkılacağından, viran olacağından söz açar.

*"Münacat"*ında kulların yaptırdığı hayrat köprülere de temas eden Yunus Emre:

"Kullarun köprü yaparlar hayr için

Hayrı budur kim geçerler seyr için" (353/2864)

der. Yine bu şiirinin sonlarına doğru Cenab-ı Hakk'a konumuzla ilgili bir yakarışı vardır; bu beytinde hem yakarır, hem sorar

"Şerri azaltmak elünde hayrı çok

Hayr için itmek degül mi hayrı çok" (354/2871)

Kötülükleri azaltıp iyilikleri çoğaltmak senin kudret elindedir. Hayır yapmak için hayratı çoğaltmak gerekmez mi? Evet, **"hayr için hayrın çoğaltılması"** bu kısa ve özlü söz yüzyıllar ötesinden insanların hayrat ve hasenat yapmaya teşvik için söylenmiş gibidir.

XIII. yüzyıl sonlarıyla XIV. yüzyıl başlarının fakir Yunus'u, garip âşığı böyle diyor: Hayr için hayr çoğaltın.. O'nun Tanrı yoluna vakfedeceği malı mülkü olacağını sanmıyorum. Ancak o hayır kavramının şiirleştirmiş, bu dünyadaki misafiretin boşa geçirilmemesini istemiş, hayır işlemenin değerini anlatmış, vakfın temelindeki ahiret sevabını kazanmanın yollarını göstermiş, kendi de Tanrı yoluna sevgisini sebil etmiştir; ballar balını bulmanın coşkunu içinde bütün varını, sözün özü canını yağmaya vermiştir. Tanrının rahmeti yurdun dört bir yanına dağılan mezar ve makamlarının üstünden eksik olmasın derken, sizleri saygıyla selâmlarım.